

TÁJÉKOZTATÓ AZ MTA PEDAGÓGIAI BIZOTTSÁGA NEVELÉSTÖRTÉNETI ALBIZOTTSÁGÁNAK ÜLÉSÉRŐL

A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának Neveléstörténeti Albizottsága 1982. december 9-én vitaülést tartott az Akadémia képes termében. A megbeszélés témája a „Magyarország Története 1848–1890” c. kötet neveléstörténeti és iskolatörténeti fejezeteinek értékelése volt.

Az ülésen megjelentek az Albizottság tagjai és meghívott vendégként Katus László, Szabad György és Vörös Károly történészek, akik a kötet szerkesztésében, illetve egy-egy fejezet megírásában vettek részt. Zibolen Endre elnöki megnyitója után több órás igen élénk vita alakult ki.

A vita során elhangzott kérdések két korszak köré csoportosíthatók: 1848-tól a kiegyezésig tartó szakaszra, illetve a dualizmus 1890-ig tartó periódusára (a kötetben 2. és 1. fejezet).

A neveléstörténészek közül többen hiányolták az 1848–1849-es eseményeket ismertető fejezet mellől a művelődéstörténeti alfejezetet. *Komlói Sándor* szerint meg kellett volna említeni az ifjúság felsőoktatásra vonatkozó követeléseit, a pedagógusok megmozdulásait, melyek az egyháztól való elszakadást célozták. Legjobban az I. Egyetemes Tanítógyűlés (1848 július) említését hiányolta, mivel ez a magyar neveléstörténet szempontjából igen nagy jelentőségű volt. *Ladányi Andor* *Komlói Sándor*hoz csatlakozva hangsúlyozta az egyetemi ifjúság márciusi követeléseit, melyek az egyetem polgári átalakítását célozták. Érinteni kellett volna az 1848 augusztusában benyújtott, majd elnapolt Eötvös-féle népoktatási törvényjavaslatot, mert ez fontos előzménye az 1868. XXXVIII. tc.-nek.

Egyöntetű volt a vélemény abban, hogy az 1848–1849-et tárgyaló fejezetben, a hiányos neveléstörténeti vonatkozások, az előzmények ismertetésének elmaradása miatt, az 1849–1867 között született közoktatáspolitikai intézkedések értékelése nem közérthető.

Vaskó László is csatlakozott azokhoz a felszólalókhöz, akik szükségesnek érezték volna egy önálló művelődéstörténeti fejezetet a 48–49-es korszakhoz is. 1848 márciusától olyan jelentős progresszív törekvések voltak a művelődés területén, melyek ismertetése nélkül az abszolutizmus kora, a kiegyezés, sőt a 68-as népoktatási törvény sincs megalapozva. Hiányolta még a tanügyigazgatás rendszerének bemutatását is, mert e nélkül nehéz megérteni a kor közoktatáspolitikájának érvényrejutását.

Zibolen Endre vitába szállt *Vaskó László*val az önálló 48–49-es művelődéstörténeti fejezettel kapcsolatban. Szerinte ez alapvetően ellentmondana a fejezet struktúrájának, melyben nyilvánvalóan a politikátörténet kapott nagyobb szerepet. Megemlítette viszont, hogy a névmutatóból számos neveléstörténeti szempontból jelentős személyiség neve kimaradt. (Pl. Tavasi Lajos, Brunswick Teréz . . .)

Az önkényuralom kora (1849–1867) c. fejezet írója, *Szabad György* egyetemi tanár a 48-as önálló művelődéstörténeti fejezet hiányolójának elmondta, hogy ez elképzelhető lett volna egy enciklopédikus szerkesztési elv esetében. Ha egységesen minden korszak kapott volna neveléstörténeti vagy művelődéstörténeti alfejezetet. Saját fejezetét arra a vezérgondolatra építette fel, hogy bemutassa, hogyan módosult Világos után a nemzeti és a liberális polgári átalakulás folyamata. E koncepciót követve nem vállalta a korszakra eső összes neveléstörténeti probléma összegzését. E helyett két főkérdést emelt ki: az oktatási reform (Entwurf) ismertetését és a kulturális értékek megmentésének problémáit az abszolutizmus korában. A téma feldolgozásából adódott, hogy a neveléstörténészek által jogosan megemlített hiányokat 1848–1849-re visszamenőleg nem pótolhatta.

A kiegyezéstől a századfordulóig terjedő időszakkal kapcsolatban is számos értékes megjegyzés hangzott el. A megjelentek örömdetesnek tartották azt, hogy a dualizmus ismertetése kiegészült közoktatástörténeti áttekintéssel is.

Kelemen Elemér a népoktatással foglalkozó fejezetről kritikusan megállapította, hogy az meglehetősen vázlatos. Nem ad (többek között) kellően differenciált képet az Eötvös törvény hatásáról, s nem mutatja be az 1868 után országosan kiépülő egységes közoktatási rendszert, annak összes ellentmondásaival. A tagoltabb korszak kialakítását segítette volna a problémák lokális, helyi megközelítése és a tanügyigazgatási rendeletek feldolgozása.

Véleménye szerint érinteni kellett volna az egyház és az állam viszonyának alakulását az iskolaügy kapcsán is, e téren csak a 90-es évek kultúrpolitikai harcai során következett be lényegi megegyezés. Hiányolta a nemzetközi összehasonlítást a magyar analfabetizáció riasztóan alacsony voltának említésekor. Szerinte a monarchiához való tartozás a tőlünk keletre fekvő országokhoz képest számos területen, így például az írásbeliségnél is előnyt jelentett.

Szabad György az elhangzottakkal kapcsolatban azt emelte ki, hogy a monarchiához való tartozás kérdésében ő nem elsősorban az abból származó előnyöket hangsúlyozná. Ez egy nagyon összetett kérdés és a pozitív hatások mellett számos negatívot is fel lehetne sorolni: például Trefort idejében a germanizálódás úgy felerősödött, hogy az már mindenképpen beszűkülést jelentett. A századfordulóra a tőlünk keletre fekvő országoknál magasabb kulturális szint elérése nem a dualizmus eredménye, hanem egy önfejlődésé, melyben szerepet játszik a katolikus–protestáns iskolázottságnak a pravoszlávnál fejlettebb szintje, a latinságban rejlő előnyök és emellett még nagyon sok más tényező.

Kelemen Elemér a művelődéstörténeti fejezetek Achilles-sarkának nevezte a források és feldolgozások jegyzékét. A sok idézett, elavult forrás mellett megemlítette a hazai neveléstörténeti kutatók számos, erre a korszakra vonatkozó olyan modern forrásmunkáit és feldolgozásait, melyek a kötet megírásakor már hozzáférhetőek voltak csakúgy, mint a nagyon hiányolt helytörténeti források és mégsem kaptak említést.

Felkai László szerint nemcsak a mai modern neveléstörténeti munkákra nem támaszkodtak a kötet szerzői, hanem olyan polgári szerzők műveire sem, melyek egy-egy kérdés tárgyalásánál még ma is irányadók.

Zibolen Endre szerint az a tény, hogy az 1979-ben megjelent kötet 80–100 éves művekre támaszkodik, azt is bizonyítja, hogy a neveléstörténeti kutatások nem elég erőteljesek és sokszor méltánytalanul háttérbe szorítottak. Így a kutató munka egyre inkább szabadidőben, önszorgalomból végzett kutatásokra szűkül le, s hatósugara is egyre kisebb, pedig ez a vita is bizonyítja milyen segítséget tud nyújtani a neveléstörténész a történésznek egy-egy korszak bemutatásakor.

A meghívott történészek elismerték, hogy sajnálatos módon nem kellően támaszkodtak a kötet megírásakor a már hozzáférhető neveléstörténeti dokumentumokra. Utaltak azonban arra, hogy a Források és Feldolgozások fejezetben felsoroltak nem jelentik a szerzők által felhasznált teljes irodalmat, csak annak egy részét.

A kiegyezés utáni korszak folytatandó vitájában *Felkai László* rámutatott arra, hogy hasznos lett volna bemutatni a magyar tanárképzés fejlődését, mert az a 80-as évek végéig alapvető változásokon ment át, s jelentős hatása volt az oktatás egészére. A kiegyezés korában szerinte említésre méltók lettek volna a tanítómozgalmak is. A nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban felvetette, hogy miért csak a népiskoláknál merül ez fel, s miért nem utaltak rá a középiskoláknál is.

Zibolen Endre azt hiányolta a dualizmus korával foglalkozó művelődéstörténeti fejezetnél, hogy a szerző nem értékeli a kötelező magyar nyelvtanítás bevezetését, pedig véleménye szerint ez nem volt negatív intézkedés és jó lett volna e kérdésben állást foglalni. A korszak történeti képét hiányosnak érzi *Kármán Mór* és *Felméri Lajos* említése nélkül.

Vörös Károly, az 1867–1890-ig tartó művelődéstörténeti fejezet szerzője számos ponton elfogadta a felkészülten érvelő neveléstörténészek kifogásait; magyarázatképpen megemlítette, hogy fejezetének megírásakor (melyre a többi szerző 4–5 évével ellentétben csak 3 hónap állt rendelkezésére) nem volt módja a témát érintő új kutatásokba fogni. Fejezetében a hangsúlyt a művelődés struktúrájának ismertetésére és az abban bekövetkezett változások bemutatására helyezte.

A szerző azt is megemlítette, hogy munkája során nagy szükségét érezte volna olyan neveléstörténeti feldolgozásoknak, melyek bemutatták volna, hogy mit tanítottak a dualizmus kori iskolában a magyar gyerekeknek, és mi volt az értéke ennek a tudásanyagának a kor követelményeihez, elvárásaihoz viszonyítva.

A hosszan tartó vita a fent említettekén kívül még számos kisebb kérdést is érintett és tisztázott (pl. a tanintézet, akadémia, főiskola fogalmak használatának tisztázását; a kötött tanterv melletti tanzsabadságot; az 1875-től létező főleányiskolák kérdését; a felső ipariskola nem adott érettségi bizonyítványt; a reálgimnáziumoknak és a polgárinak nem volt azonos a tanterve stb.).

A vita befejezésekor mind a történészek, mind a neveléstörténészek köszönetüket fejezték ki a Neveléstörténeti Albizottságnak azért, hogy alkalmat adott a rokontudományok képviselőinek ilyen eredményes szakmai megbeszélésre.

Elnöki zárszavában *Zibolen Endre* sajnálattal állapította meg, hogy ez a kapcsolatfelvétel tíz évvel korábban még gyümölcsözőbb lehetett volna. A történészek egyetértettek abban, hogy számos esetben nem kapott elég teret a kötetben a neveléstörténet, és kifejezték készségüket az irányban, hogy egy esetleges javított, bővített kiadásban érvényesíteni fogják a megbeszélte szempontokat.

Szűcs Ágnes